

ירושלים שלי

מילים: דן אלמגור

לחן: נורית הירש

דן אלמגור

"איך להציג אותך?" אני נשאל לעתים תכופות בידי תחקירנים, "סופר? משורר? מחזאי? פזמונאי? עיתונאי? מתרגם? סטיריקן? כוכב טלוויזיה לשעבר? מנחה מופעי זמר? חוקר ספרות, לשון, תולדות היישוב?"

"תוכלו לבחור מכל אלה מה שתרצו", אני נוהג לענות, "בהסתייגות אחת: רק לא 'סופר' או 'משורר'. שני התארים המכובדים והמחייבים האלה באמת גדולים עליי. התואר החביב עליי ביותר, ולא מתוך הצטנעות מעושה, הוא אחד הניבים הידועים ביותר שתרמתי לסלנג העברי: 'הצ'ופצ'יק של הקומקום'. אני מחלק את כל חיי, את זמני, בין המון עיסוקים. אני יודע שלעולם לא הייתי מצליח להסתפק במלאכה אחת; לכן אני שלם עם זה שכל חיי הייתי 'הצ'ופצ'יק של הקומקום'; קצת זנב לאריות וקצת ראש לשועלים. מתחמם בהנאה, כמו הקומקום, מיצירותיהם של אחרים, רציניים ממני, ומדי פעם מעלה גם כמה אדים של קיטור משלי, כמו אותה זרבובית מוכרת".

דן אלמגור נולד ברמת גן ב-13 ביולי 1935, להורים ילידי פולין: זאב אלבלינגר, מחלוצי העלייה השלישית, וזלטה-זהבה לבית קצנלנבוגן. בגיל שנה עברה המשפחה למושבה-עיר רחובות. בגיל שמונה החל לכתוב שירים ופזמונים ולהציף בהם כמעט את כל עיתוני הילדים. אלמגור ערך את עיתון בית הספר ושימש כתב ספורט לשישה עיתונים שונים ולרדיו. בהיותו בכיתה י' ייסד עם חבר את מועצת התלמידים הארצית.

בין השנים 1953-1956 שירת בצה"ל במערכת העיתון "במחנה גדנ"ע" ככתב צבאי וכבעל הטור המחזורי "טור דני טרדני". כתב ללהקת הגדנ"ע את המחזמר הראשון שלו "סמוך על הדודה" (לחן: מאיר נוי). בשנים 1957-1963 למד ספרות עברית ואנגלית באוניברסיטה העברית בירושלים, לתואר ראשון ושני. כתב מאות פזמונים לתיאטרונים, ללהקות אזרחיות וללהקות צבאיות. היה "פזמונאי הסירה" בתכנית הרדיו "שלושה בסירה אחת". בשנים 1963-1968 למד לתואר שלישי באוניברסיטת קליפורניה בלוס אנג'לס. בתקופה זו כתב מדי שבוע כתבות על ארה"ב לעיתון "מעריב", תרגם מחזות וכתב פזמונים למחזות שונים, ביניהם "קזבלן". בין השנים 1968-1972 חזר ארצה וכתב כעשרים הצגות ומחזות ביניהם "איש חסיד היה", "אל תקרא לי שחור", ו"ירושלים שלי". תכניותיו זכו ב-12 פרסי "כינור דוד". בשנת 1969 זכה שירו "בלדה לחובש" (לחן: אפי נצר) בפרס ראשון בפסטיבל הזמר. בשנים 1973-1988 ערך והגיש בגלי צה"ל סדרת תכניות בשם "פזמונאי האתמול", ובטלוויזיה הגיש סדרת תכניות חודשית בשם "הצועני השורק". אחרי מלחמת יום הכיפורים ערך והגיש בטלוויזיה סדרה חודשית בת שלושים תכניות תעודתיות-מוסיקליות בשם "שרתי לך ארצי". כתב מחזות מוסיקליים, תרגם עשרות מחזות ופרסם עשרות מחקרים על תולדות הספרות, הדרמה, הזמר והלשון. זכה בפרסים רבים, ביניהם פרס "עדה בן נחום" לתרגום מופת, שני פרסים של האקדמיה הישראלית לתיאטרון על תרגום מחזות של שייקספיר, "פרס היובל" של אקו"ם על "מפעל חיים בתיאטרון ובזמר", פרס "פסטיבל הזמר" של העיר חולון על "מפעל חיים

בזמר העברי". אלמגור הקים את עמותת "נח", עמותת הגג של כל הארגונים להגנת בעלי חיים בישראל. מאז 1996 הוא עורך ומגיש סדרות חודשיות של מופעי זמר ברחבי הארץ.

על השיר

כשנה וחצי אחרי מלחמת ששת הימים הוזמן דן אלמגור לכתוב הצגה שתוקדש כולה לירושלים. השיר "ירושלים שלי" הוא מתוך מחזמר בשם זה. זו הייתה ההצגה הראשונה שהוצגה ב"חאן" הירושלמי וחנכה את התיאטרון ביולי 1969. הבמאי היה יואל זילברג והניהול המוסיקלי היה של המלחין נועם שריף. רוב השירים הולחנו במיוחד להצגה זו בידי ובידי סשה ארגוב, דני גרנות, יאיר קלינגר ונורית הירש. בהצגה השתתפו שישה זמרים-שחקנים: גאולה נוני, דני גרנות, מוטי פליישר, חיליק צדוק, שוש רוזן ויאיר קלינגר. ההצגה הייתה מורכבת מפסיפס ספרותי-תעודתי-מוסיקלי של שירים, פזמונים, מערכונים, תעודות היסטוריות ודיאלוגים הקשורים לתולדותיה של ירושלים. החלק הראשון של המופע סקר באמצעות פזמונים, שירים וקטעי תעודה מומחזים את תולדות העיר מראשיתה ועד מלחמת השחרור. המחצית השנייה עסקה בהווי הירושלמי בסוף שנות החמישים ובתחילת שנות השישים, ובמציאות הירושלמית אחרי מלחמת ששת הימים. השיר "ירושלים שלי" צעד בסוף שנת 1969 שבועות רבים בראש מצעדי הפזמונים העבריים של "קול ישראל" ו"גלי צה"ל".

ירושלים שלי

(בשיר המקורי יש 7 בתים, בספרה של נורית הירש יש 5 בתים ואילו בהקלטה המצורפת – 4 בתים).

אמר הרוכל ממזכרת משה :

ירושלים שלי

היא מחנה יהודה בערב חגים

וחומוס של רחמו וריח דגים

(וחומוס של רחמו וריח דגים)

שבת של פופיטאס, קללות נהגים (בהקלטה מופיע קודם המשפט הזה ורק אחר כך חומוס...)

בביסה על הכביש ומקלחת מדלי

ירושלים שלי...

אמר הסנדלר משכונת קטמון :

ירושלים שלי

היא שבע שנים של גשמים בבולקון

שכון בלי חנות, אוטובוס בלי חשבון,

שכון בלי חנות, אוטובוס בלי חשבון,

שבת הצגה ראשונה ב"אוריון"

גם קטמון ג' היא בשבילי

ירושלים שלי...

אמר הבן ממאה שערים :

ירושלים שלי

היא שטרימל שחור וספרים אפורים

ו"בת ישראל לא תלך בקצרים"

(ו"בת ישראל לא תלך בקצרים")

היא לחש תפילה לימים אחרים

לא פאן, כי למעלה קורצת היא לי

ירושלים שלי...אמר הצעיר שם ליד שער שכם :

ירושלים שלי

היא צלב על חנות ושטרים בחצות

אחות שהלשינה ובור עם פצצות

(אחות שהלשינה ובור עם פצצות)

מצעד עצמאות וידים קפוצות,

יס סר! ווט ווד יו ליק, קבב או ששליק?

Yes, Sir, what would you like, Kebab, or Shishlik

ירושלים שלי...

אמר החיל מאשדות יַעקב :
ירושלים שלי
הייתי בה פעם בְּבֶקֶר שֶׁל שְׂכּוּל
סמטה וצלף בצריח משמאל
סמטה וצלף בצריח משמאל
מאז לא חזרתי, פשוט לא יכול
אבנר ונדי - שניהם בשבילי (בספר כתוב – הם בשבילי)
ירושלים שלי...

אמרה הסטודנטית (שנה ראשונה) :
ירושלים שלי
היא עוד שעורים במדע המדינה
חיפוש חדרים וחבר ובחינה
חיפוש חדרים וחבר ובחינה
וביום חמישי מזנדה מוכנה
לברוח לים לבית שלי,
ירושלים שלי...
ירושלים, ירושלים, ירושלים שלי... ירושלים שלי...

ירושלים שלי
היא קמפוס הומה ומלא חתיכות
היא אם מתנפחת בחר המנוחות
היא תה של מנחה ב"מלון משחרר"
היא עוד הגרלה בגבעת המבצר
היא זוג אוהבים בין זיתי מצלבה
היא חד לזמים של תפלה ב"חרבה"
ירושלים שלי

על תוכן השיר

בכל אחד מהבתים ישנו דובר המספר לנו מהי ירושלים שלו.

בית ראשון

הדובר הוא הרוכל ממזכרת משה.

רוכל

סוחר בעל דוכן ברחוב או בשוק.

מזכרת משה

השכונה "מזכרת משה" קרויה על שמו של משה מונטיפיורי. מונטיפיורי, יהודי ממוצא ספרדי-פורטוגלי, יליד העיר ליורנו שבאיטליה, נולד בשנת 1784 ונפטר בשנת 1885. בילדותו עברה משפחתו לאנגליה ושם גדל. במשך 101 שנות חייו עשה רבות לטובת העם היהודי בגולה ובארץ ישראל. הוא ביקר בירושלים שבע פעמים, לראשונה בימי השלטון התורכי בארץ, בשנת 1827, בגיל 43 ובפעם האחרונה, בשנת 1875, בגיל 90. ביוזמתו נבנתה "משכנות שאננים", הבניין היהודי הראשון מחוץ לחומות העיר העתיקה. על שמו קרויות שכונות רבות: אוהל משה, ימין משה, זכרון משה, קריית משה ומזכרת משה. מונטיפיורי יזם את הקמת תחנת הרוח המשמשת היום מוזיאון, ולידה ניצבת הכרכרה שבה נסע. מונטיפיורי זכה לכבוד רב ולתואר "סר" מבית המלוכה הבריטי. "מזכרת משה" היא שכונה בעיר החדשה, בגבול מחנה יהודה ובצד רחוב אגריפס. נוסדה בשנת תרמ"ג, 1883, בכספי הקרן מזכרת משה – קרן מיוחדת שהוקמה בשנת 1874, תרל"ג בלונדון, לשם בניית שכונות בירושלים – גם היא על שם משה מונטיפיורי.

מחנה יהודה

שכונה גדולה וסואנת בצפון מערב העיר החדשה, שבה נמצא השוק הגדול ובה עובר רחוב יפו. בשכונה יש בתי כנסת רבים לפי קהילות ישראל השונות, ישיבות, בית ספר כ"ח, אליאנס ומוסדות ציבור. מחנה יהודה נוסדה בשנת תרמ"ז, 1887, בימי שלטון התורכים. מייסדיה היו יהודים ספרדים, יוצאי ארצות שונות. קונה האדמה מאת בעליה הערבים היה יוסף נבון, עסקן שנתן לשכונה את שמה לזכר אחיו, יהודה נבון, שמת בצעירותו. השוק במחנה יהודה הוא הגדול ביותר בירושלים היהודית. רחובותיו נקראים בשמות פירות: האגס, האפרסק, השזיף ועוד. השוק היווה לא פעם יעד לפעולות טרור של מחבלים ערבים.

חומס של רחמו

"רחמו" היא מסעדת פועלים ירושלמית שהחומס שלה הוא מנה מהוללת וידועה. רחמו היה בעל המסעדה.

ריח דגים

ריח הדגים עלה מדוכני השוק.

פופיטאס

גרעיני חמניות. ההיגוי בלדינו הוא פיפיטאס. האשכנזים בירושלים הוגים אותה פופיטאס.

שבת של פופיטאס

בשבת נהגו לפצח גרעינים.

קללות נהגים

ידוע כי אזור שוק מחנה יהודה צפוף וסואן ולכן יש בו פקקי תנועה רבים. הנהגים מתעצבנים, ו... לא נעים... גם מקללים.

כביסה על הכביש

באותה תקופה נהגו לתלות את הכביסה מעל הכביש כך שהמים טפטפו על העוברים ושבים.

מקלחת מדלי

עוברי אורח זכו לקבל מקלחת חינם, כשמי שטיפת הרצפות נשפכו ממרפסות הבתים על כל מי שעבר למטה.

בית שני

הדובר הוא הסנדלר משכונת קטמון.

שכונת קטמון

"קטמון" הוא שמו הלועזי של גוש שיכונים גדול בדרום-מערב העיר החדשה, שתושביו יהודים. השם העברי הוא גונן. ראשית ההתיישבות באזור זה הייתה של נוצרים יוונים, סמוך למנזר סנט סימון, ומכאן השם "קטמון", שם יווני שבו מתמזגות המילים "קטה – מוניס", כלומר על יד המנזר. בצדו עמד בית ששימש גם מעון קיץ לפטריארך היווני אורתודוקסי. השכונה עצמה נוסדה בידי ערבים בעלי נכסים בראשית המאה העשרים. בראשית מלחמת העצמאות נמצאה השכונה בקו החזית ואנשי כנופיות ערביות השתכנו בה, התבצרו בבתי הגדולים וירו, צלפו והפגזו בלי הרף את התושבים היהודים בשכונות הסמוכות. ב"קטמון" היה מלון ערבי נוצרי בשם "סמירמיס" שבו השתכנה המפקדה הערבית. ב-5 בינואר 1948 פוצצה חוליה של כוחות ההגנה את המפקדה. אחרי מלחמת השחרור תש"ח, 1948, עבר כל האזור לשלטון ישראלי. בשנת 1952 החלו להיבנות, מדרום לשכונת "קטמון" המקורית, שיכונים לעולים החדשים שהגיעו לארץ בשנותיה הראשונות של המדינה. הדירות היו קטנות ועד מהרה נחשבו השיכונים מוזנחים ולא אטרקטיביים. ניתן להם השם העברי "גונן", כי הם שימשו קו מגן מפני הירדנים. יחד עם

זאת, המשיכו לקרוא להם בשם המקורי "קטמון" גם כשנבנו שכונות נוספות: "הקטמונים" או "קטמון" א', ב' ג' וכו' על פי סדר בנייתם.

בלוקון

אחד הנושאים שצריך היה להתמודד איתם לאחר הקמתה של מדינת ישראל היה בעיית השיכון והדיור. כחלק מפתרונות הדיור הוקמו "בלוקונים" על פי טכניקה שפותחה בשנים 1952-1953. על פיה נבנו חדרים בגודל 6x4 מטרים רבועים, ולכל משפחה ניתן "בלוקון".

שיכון בלי חנות

השכונות היו עניות, ללא תנאים מינימליים, כמו מכולת שכונתית.

אוטובוס בלי חשבון

אוטובוס ללא לוח זמנים קבוע.

אוריון – קולנוע אוריון

אחד מבתי הקולנוע הוותיקים בירושלים. קולנוע זה מוזכר כבר בעיתונים בתאריך 3 במרץ 1948: "קולנוע 'אוריון' בירושלים נפתח למרות הכול, אחרי שהיה סגור שבועיים עקב הפצצה קטלנית ברחוב בן יהודה. יציג מחדש את 'השיר הבלתי גמור' עם ג'ורג' ראפט".

הפיצוץ ברחוב בן יהודה

עבד אל קאדר אל חוסייני, ערבי בן ירושלים, החליט לבצע פיצוץ ברחוב בן יהודה, ליד המלונות "אטלנטיק" ו"אמדורסקי" שבהם התאכסנו מלווי שיירות הפלמ"ח. הוא תכנן את הפיצוץ בעזרתם של עריקים בריטים שנתנו שלוש משאיות עמוסות בחומרי נפץ לפאוזי אל כותוב, חבלן במפקדתו של אל חוסייני, שלמד חבלה בגרמניה הנאצית. שבוע לפני הפיצוץ סיירו העריקים הבריטים בשטח העיר. אחד מהם נכנס לבית המלון "אטלנטיק", ושלושה אחרים עמדו ליד קולנוע "אוריון" וסקרו את הרחוב. למחרת הגיעה שיירת המשאיות לרחוב בן יהודה ונעצרה בפינת הרחובות בן יהודה ובן הלל. בסביבות השעה שבע בבוקר נשמע הפיצוץ. ארבעה בניינים נהרסו – בית "וילנצ'יק", בתי המלון "אטלנטיק" ו"אמדורסקי" ובנק "קופת מלווה". הגג של קולנוע "אוריון" נקרע ממקומו. 58 בני אדם נהרגו ורבים נפצעו. קולנוע "אוריון" שכן במבנה מנדטורי (מתקופת המנדט הבריטי בארץ ישראל) בצורת חצי חבית, ברחוב שמאי פינת הפסאז'. בשנות השמונים חולק המבנה לשלושה בתי קולנוע קטנים ("אור 1", "אור 2", "אור 3"), והיה זה מתחם בתי הקולנוע הראשון בעיר.

הצגה ראשונה

שעות ההקרנה היו בדרך כלל 16:00 (הצגה יומית), 19:00 (הצגה ראשונה) ו-21:00 (הצגה שנייה). כל בית קולנוע בעיר הציג סרט אחד במהלך השבוע. כרטיסי הכניסה לא היו מסומנים. לפני הסרט הוצגו פרסומות ולפני עידן הטלוויזיה גם יומן אירועים. בסרט הייתה נהוגה הפסקה, לצורך החלפת גלגל הסרט (לפני שהומצאו הווידאו והדי.וי.די).

בית שלישי

הדובר הוא הבלן ממאה שערים.

בלן

עובד בבית מרחץ. מקווה הוא בריכה המשמשת לטבילה לשם היטהרות.

מאה שערים

מהשכונות הראשונות והגדולות בעיר החדשה. תושביה חרדים אשכנזים, בעיקר יוצאי פולין וליטא. בחוצות מאה שערים מתהלכים התושבים כשפניהם של הגברים עטורים פאות וזקנים, והנשים לבושות בצניעות רבה ומטפחות מכסות את ראשיהן. מאה שערים היא השכונה הרביעית שהוקמה מחוץ לחומות העיר העתיקה, ובראשיתה הייתה הרחוקה ביותר מן החומות. החברה המייסדת הוקמה בראש חודש כסלו תרל"ד, 1874, בשבוע של פרשת "תולדות" ונקראה "מאה שערים" על יסוד המסופר בפרשה זו בתורה, על יצחק אבינו בהיותו בארץ הנגב: "ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכוהו ה'" (בראשית כו, יב). האדמה נרכשה בעמל מידי ערבים ונקראה בשם "כרם כדכוד". בחנוכה תרל"ה נשלמו עשרת הבתים הראשונים ונבנו שערים. באמצע הכיכר נכרה בור לאיסוף מי גשמים ולצורכי התושבים. נבנו בתי כנסת, בית מדרש, מקווה טהרה, תנור לאפיית לחם וחנות לחנוונים. היום חיים תושבי "מאה שערים" בצפיפות רבה, ורובם משתייכים לחבורות של חסידים.

שטריימל

כובע פרווה חגיגי של יהודים אשכנזים, חסידים, חרדים ונשואים, יוצאי מזרח אירופה. נהוג לחבוש אותו בשבתות ובחגי ישראל. בחלק מן החסידויות נוהגים לחבוש אותו החל מגיל בר מצווה. הכובע עשוי לרוב מפרוות שועל. ישנם עיצובים שונים לשטריימל על פי החסידויות השונות – חלקם גבוהים ואחרים נמוכים. מקור המנהג לחבישת שטריימל אינו ברור. הסופר ש"י עגנון העלה סברה שמקורו בגזירה של מלך פולין לפיה חייב יהודי לקשור לכובעו בשבתות וחגים זנב של חיה טמאה. המטרה הייתה השפלתו של היהודי. היהודים התחכמו על ידי כריכת הזנב מסביב לכובע. סברה נוספת היא שהצאר הרוסי הוציא צו שעל הגברים היהודים נאסר לחבוש כיפה. היהודים עטפו את הכיפה בפרווה, כדי להסתירה, מכיוון שגם התושבים הלא יהודים נהגו לחבוש כובעי פרווה בימי הקור העזים.

ספרים אפורים

ספרי קודש, כנראה אפורים ובלויים מרוב שימוש.

בת ישראל לא תלך בקצרים

בשכונת "מאה שערים" מרבים להדביק מודעות על קירות השכונה, וביניהן בקשה שבנות ישראל לא ילכו בתלבושת לא צנועה, כגון שמלות קצרות ושרוולים קצרים.

תפילה לימים אחרים

תפילה לימי ביאת משיח בן דוד, אחרית הימים.

לא כאן כי למעלה

ירושלים של מעלה. האגדה מתארת בדמיונה את ירושלים של מעלה בכל הדורה, בנויה במרומי שחקים ובה מקדש מפואר.

בית רביעי

הדובר הוא הצעיר ליד שער שכם.

שער שכם

שער בחומות ירושלים המשמש מרכז כלכלי ומסחרי חשוב ומעבר בין הרובע המוסלמי בעיר העתיקה לבין השכונות הערביות בעיר החדשה, במזרח ירושלים. מהשער יוצאת דרך לכיוון צפון אל העיר שכם, ומכאן שמו. שער שכם נבנה בשנת 1540 בקירוב, בתקופת שלטונם של התורכים בארץ. כתובת ערבית מספרת על בונה: "ציווה לבנות חומה מבורכת זו אדוננו השולטן הגדול, השליט המזהיר, שולטן התורכים, הערבים והפרסים, סולימאן בן סאליח חאן. ינציח אללה מלכותו ושלטונו".

שמות נוספים לשער שכם

באב אל עמוד: שער העמוד, שמו הערבי של שער שכם, זכר לאותו עמוד שניצב בימי קדם וממנו מדדו את המרחק אל השער וממנו.

שער דמשק: שמו הלועזי של שער שכם, כי ממנו נמשכה הדרך העוברת בשכם אל דמשק שבסוריה.
פורטה ניאפוליטאנה: שם לועזי נוסף. ניאפוליס – עיר חדשה ביוונית. זהו שם יווני-רומי של שכם, ומכאן גם שמה הערבי נאבלס.

סנט סטפאן: הצלבנים קראו לשער שהיה במקום, שער שכם, בשם סנט סטפאן, קדוש במסורת הנוצרית. בימי המנדט הבריטי גרו יהודים סמוך לשער שכם.

המנדט הבריטי

משנת 1918 הייתה ירושלים תחת שלטון המנדט הבריטי, וצבא הובא אליה מרחבי האימפריה הבריטית. הבריטים השתלטו על בית החולים האיטלקי בכניסה לשכונת "מאה שערים", והפכוהו לבסיס של חיל האוויר הבריטי. כיום זהו בניין משרד החינוך. בתאריך 29 בנובמבר 1947, הוחלט באומות המאוחדות על חלוקת הארץ ועל הקמתה של מדינה יהודית. למחרת היום החלה בירושלים מלחמת הקוממיות. המון ערבי הסתער על המרכז המסחרי היהודי בקרבת שער יפו המוקף רחובות ערביים, בחסותה ובעידודה של המשטרה הבריטית. באחד הבקרים נכנסו לירושלים משאיות צבאיות בריטיות, בליווי מכונת משטרה בריטית, ובתוכן מטען כבד של חומרי נפץ (ראו סיפור בסעיף קולנוע אוריון).

צלב על חנות

צלב הוא רמז לתושביה הנוצרים של ירושלים או סימון של חנות מסוימת שהלשינה.

שוטרים בחצות

המשטרה הבריטית.

אחות שהלשינה

הלשנה הייתה אחת מן הדרכים להיפטר מאויב לא רצוי.

מצעד עצמאות

מצעדי צה"ל נערכו מאז שנת תש"ח, 27 ביולי 1948. משנת 1949 ועד 1968 נערכו המצעדים אחת לשנה, ביום העצמאות, בערים שונות בישראל. מן החשובים שבהם התקיימו בירושלים; מצעד העשור למדינה נערך בירושלים ב-24 באפריל 1958. מצעד ה-19 נערך בירושלים ב-15 במאי 1967. הוא כונה "המצעד הקטן" כי נערך באצטדיון הלאומי, על יד האוניברסיטה העברית וסמוך לקריית הממשלה. מצעד הניצחון נערך בירושלים ב-2 במאי 1968, אחרי הניצחון של מלחמת ששת הימים, תשכ"ז – 1967, ועם איחודה של ירושלים. כעבור חמש שנים, בשנת 1973 (ביום העצמאות שלפני מלחמת יום הכיפורים), נערך המצעד האחרון, במלאת 25 שנה למדינה.

ידיים קפוצות

אגרופים.

"יס סר, ווט דו יו וונט?"

כן אדוני, מה אתה רוצה?

בית חמישי

הדובר הוא החייל מאשדות יעקב.

אשדות יעקב

קיבוץ אשדות יעקב הוקם על ידי גרעין חלוצים מלטביה ומרוסיה שהתיישבו בשנת 1924 על אדמת גשר (היום קיבוץ גשר). לאחר עשר שנים, בשנת 1934, עברו לאדמות "דלהמיה". בשנת 1936 החליטו חברי המשק לקרוא לעצמם "אשדות יעקב", כיוון שבקרבת המשק יוצר נהר הירמוך מפל מים – אשד – לפני כניסתו לנהר הירדן. התוספת "יעקב" ניתנה לכבודו של ג'יימס רוטשילד, בעל האדמות של "אשדות" לפני שהועברו לקרן קימת לישראל. בתחילת שנות החמישים של המאה העשרים אירע פילוג על רקע אי-הסכמה אידיאולוגי והקיבוץ נחלק לשני קיבוצים נפרדים, "אשדות יעקב איחוד" ו"אשדות יעקב מאוחד", שניהם בעמק הירדן דרומית לכנרת, שניהם שייכים היום לתנועת הקיבוצים המאוחדת (תק"מ).

שכול

אובדן של אדם קרוב: בן, בת, אח.

סמטה

רחוב צר, צדדי.

סמטת המוות

כינוי לסמטה קצרה וצרה, מחוץ לחומה, בסמוך לשער שכם. הסמטה נקראה רחוב "הכלדים" על שם הכנסייה הנוצרית "כלדית" הנמצאת בה. עד מלחמת ששת הימים זו הייתה בתחום העיר שהיה בידי שלטון ירדני, קרוב אל גבול ישראל ומעבר מנדלבאום. ביום הראשון של מלחמת ששת הימים, 5 ביוני 1967, תשכ"ז, התקדם טור ישראלי ממעבר מנדלבאום לכיוון שער שכם. בסמטה זו התבצרו הירדנים ופתחו באש חזקה על המתקדמים והרגו אחדים מהם. בתום קרב עקוב מדם השתלטו הלוחמים הישראלים על הסמטה ועל האזור סביב לה, והתקדמו אל שער שכם.

מעבר מנדלבאום

מעבר מנדלבאום או שער מנדלבאום היה הקשר היחיד בין ירושלים הישראלית במערב וירושלים הירדנית במזרח, בתקופה שבין מלחמת העצמאות תש"ח, 1948, ועד מלחמת ששת הימים תשכ"ז, 1967. המעבר נקרא על שמו של מנדלבאום, בעל הבית בצד של ירושלים הישראלית. המעבר נסגר לאחר מלחמת ששת הימים.

צלף

חיל היורה בנשק אישי, בדרך כלל ממארב, מומחה בקליעה למטרה.

צריח

מגדל, מצודה.

ניתוח מוסיקלי

המנגינה כתובה בסולם דו מינור במנעד של 10 צלילים מדו באוקטבה נמוכה ועד מי באוקטבה שנייה. הלחן כתוב במשקל 6/8. שימוש בערכים ריתמיים: לרוב שמיניות, רבע מנוקד, רבע ופעם אחת חיבור של רבע מנוקד בקשת לרבע נוסף (תיבה 4).

השיר פותח בקדמה של שמינית, בירידה של טרצה קטנה אל צליל הטוניקה, וברצ'יטטיב המתאים לטקסט שפותח כל בית במילים: "אמר" + שם הדובר + מקום הימצאו, למשל: "אמר הרוכל ממזכרת משה". במשפטים המוסיקליים יש התאמה מלאה בין הטקסט ללחן, וכן ההטעמה המילולית מקבלת הטעמה צלילית. נורית הירש בחרה להכפיל את שורת הטקסט הרביעית בכל בית ולהלחינה פעמיים: "וחומוס של רחמו וריח דגים".

המהלך המלודי שמתאר את ירושלים באמצעות הדובר הוא בכיוון של עלייה, כשישנם שני שיאים: בהצהרת הדובר "ירושלים שלי" כשישנו מעבר מצליל הדומיננטה סול אל צליל הטוניקה דו באוקטבה גבוהה יותר, וסיום בצליל הדומיננטה סול (תיבות 3-4). באמצע התיאור המילולי בבית הראשון על הצליל מי גבוה (תיבה 13), צליל הטרצה, כשהצליל המוביל אליו הוא צליל הדומיננטה סול. משפט מוסיקלי זה מסתיים אף הוא בצליל הדומיננטה סול (תיבה 14) ומוביל להצהרה שהיא מעין משפט סיכום, "ירושלים שלי", בצליל הטוניקה דו – ביסוס המהלך דומיננטה-טוניקה.

בסיום השיר ישנו שוב רצ'יטטיב על המילים "ירושלים שלי" בצלילים דו - מי במול - סול, כלומר פירוק של האקורד דו מינור. תיבות 1-4 כמעט זהות לתיבות 18-23, ואלו אכן תיבות הרצ'יטטיב.

פעילויות העוסקות בתוכן השיר

1. בכל בית בשיר מופיעה דמות עיקרית, דמות הדובר. הקיפו אותה בעיגול.
2. השלימו את המילים החסרות בקטע הבא. היעזרו במחסן המילים בסוף הקטע.

בשיר ירושלים שלי יש _____ בתים. בכל בית יש _____ שורות. המילים המופיעות בשורה השנייה והאחרונה הן _____. בשורה ה_____ בכל בית מוצגת דמות הדובר בגוף שלישי.

(שמונה, ראשונה, חמישה, ירושלים שלי)

3. בשיר מופיעות מספר דמויות הנמצאות במספר מקומות. השלימו את שמות הדמויות ואת שמות המקומות.

א. דמות: _____ מקום: _____
ב. דמות: _____ מקום: _____
ג. דמות: _____ מקום: _____
ד. דמות: _____ מקום: _____
ה. דמות: _____ מקום: _____

4. בחרו באחד מבתי השיר וציירו אותו.

5. כיצד אתם רואים את ירושלים שלכם? השלימו את המשפט הבא:

ירושלים שלי היא _____

6. נסו לחבר בית נוסף לשיר המתאים ל"ירושלים שלכם".

פעילויות מוסיקליות

1. האזינו לשיר: אחד הבתים הכתובים אינו מופיע בביצוע ששמעתם. כתבו את השורה הראשונה של הבית.

2. השלימו את המילים החסרות בקטע הבא. היעזרו במחשן המילים בסוף הקטע.
היחידה המוסיקלית בשיר מורכבת מ _____ חלקים.
החלק _____ משמש כמנגינת _____ ומנגינת _____.
החלק ה _____ משמש כמנגינת ה _____.
(הבית השני, פזמון, שני, ראשון, הבית הראשון, שני)

3. סמנו V ליד המשפטים הנכונים:

_____ מנגינת כל הבתים זהה.

_____ המנגינה משתנה מבית לבית.

_____ לכל המשפטים הספרותיים בבית הראשון יש את אותה מנגינה במקומם המקביל

בבתים האחרים.

_____ לכל משפט ספרותי בשיר יש מנגינה שונה.

_____מנגינת הבית הראשון חוזרת במדויק בבית השני.
 _____המשפטים המוסיקליים והמשפטים הספרותיים חופפים בכל השיר.
 _____המשפטים המוסיקליים והמשפטים הספרותיים אינם חופפים בכל השיר.
 _____במנגינת השיר יש חלקים רציטיביים (דיבוריים).
 _____במנגינת השיר אין חלקים רציטיביים.
 _____אחרי כל בית יש פזמון חוזר.
 _____אחרי הבתים אין פזמון חוזר.
 _____לאחר הבית האחרון יש סיום מיוחד.

נושאים לדין

1. הביטו בדף התווים המצורף והקיפו את הצלילים הגבוהים ביותר בשיר. על אלו מילים הם מופיעים?
 כתבו אותן:

מדוע, לדעתכם, מופיעים צלילים גבוהים דווקא על מילים אלה?
 2. הביטו בדף התווים המצורף והקיפו את הצלילים החוזרים על עצמם ברצף שלוש פעמים לפחות.
 על אלו מילים הם מופיעים?
 מדוע, לדעתכם, מופיעים הצלילים החוזרים דווקא על מילים אלה?

שאלו שלום ירושלים

מילים: תהילים קכב

לחן: נורית הירש

תהילים הוא הספר הראשון הפותח את חלק ה"כתובים" בתנ"ך. בניגוד לרוב ספרי התנ"ך, ספר תהילים, כשמו כן הוא, מלא בתהילות לאלוהים, בשירה ובהבעת רגשות. זהו הספר הארוך ביותר מבין ספרי התנ"ך, והוא נכתב בידי דוד המלך שכיננו "נעים זמירות ישראל".

ספר תהילים פותח במזמור "שיר המעלות לדוד":

א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת, לְדָוִד : שְׁמַחְתִּי, בְּאֶמְרִים לִי-- בֵּית יְהוָה נִלְכָּד.
ב עֲמֻדֹת, הֵיוּ רָגְלֵינוּ-- בְּשַׁעְרֶיךָ, יְרוּשָׁלַם.
ג יְרוּשָׁלַם הִבְנוּהָ-- כְּעִיר, שְׁחַבְּרָה-לָהּ יְחִדּוּ.
ד שָׁשִׁים עָלוּ שְׁבָטִים, שְׁבָטֵי-יְהוָה-- עֲדוֹת לְיִשְׂרָאֵל : לְהַדּוֹת, לְשֵׁם יְהוָה.
ה כִּי שָׁמָּה, יָשָׁבוּ כְסָאוֹת לְמִשְׁפָּט : כְּסָאוֹת, לְבֵית דָּוִד.
ו שְׁאָלוּ, שְׁלוֹם יְרוּשָׁלַם ; יִשְׁלִיו, אֶהְבִּיךָ.
ז יְהִי-שְׁלוֹם בְּחִילְךָ ; שְׁלֹוה, בְּאַרְמְנוֹתֶיךָ.
ח לְמַעַן, אֲחִי וְרַעִי-- אֲדַבְּרָה-נָא שְׁלוֹם בִּיךָ.
ט לְמַעַן, בֵּית-יְהוָה אֶלְהִינִי-- אֲבַקֶּשֶׁה טוֹב לָךְ.

פירושי ביטויים (מתוך דעת מקרא, פירוש לספר תהילים)

שאלו שלום ירושלים: אלו הם דברי הפרידה שאנשי ירושלים אומרים לעולי הרגל כשהם יוצאים לשוב לביתם. בכל מקום שתהיו, בקשו בתפילתכם כי שלום יהיה לירושלים.

ישליו אוהביך: יהיו שרויים בשלווה, אוהביך ירושלים.

יהי שלום בחילך: זוהי ברכת הפרידה של עולי הרגל המברכים את ירושלים בצאתם לשוב לבתיהם.

בחילך: בחומותיך.

שלווה בארמנותיך: שלווה מקבילה לשלום. ארמנותיך, המגדלים שעל החומה.

למען אחי ורעי: אחי ורעי הם כל ישראל שחיבת ירושלים מאחדת אותם, ובית ה' העומד בירושלים הוא המאחד את כל ישראל לאחים ורעים.

זאת ירושלים שעליה שר עולה הרגל את שירו, וזה השיר:

שאלו שלום ירושלים

ישליו אוהבך

יהי שלום בחילך

שלווה בארמונותיך

למען אחי ורעי

אדברה נא שלום בך

למען בית ה' אלהינו

אבקשה טוב לך (תהילים קכב, ו-ח)

השיר פותח בפנייה לכל באי עולם (4 משפטים ראשונים):

שאלו שלום ירושלים,

ולאחר שבקשתו כמו נתמלאה, הוא פונה לירושלים ומדבר אליה כדבר אל אהובה:

ישליו אוהבך.

כשם שהם מבקשים את שלומך, כך את תביאי להם שלווה. והמשורר ממשיך ומברך את ירושלים:

יהי שלום בחילך,

שלווה בארמונותיך.

החיל הוא החומה הנמוכה המקיפה את חומת העיר ומונעת מן האויב לגשת אל החומה העיקרית ולהרוס אותה. החיל הוא החלק החיצוני של העיר – המקום המרוחק ביותר ממרכז העיר. הארמון, לעומת זאת, הוא לב העיר, שנמצא בחלקה הפנימי, במרכזה. החיל והחומה הם סופה של העיר, ואילו החיל והארמון מסמלים את העיר כולה: "שיתו לבכם לחילה, פסגו ארמונותיה" (תהילים מח, יד), והכוונה היא: חזקו את העיר מן הקצה עד המרכז. חזקו את החיל, רוממו את הארמונות. המשורר מברך את ירושלים מקצה אל קצה: יהיה שלום בחילך – בקצה העיר, אויב לא יתקרב להרע לך; ושלווה בארמונותיך – בארמונות, במקומות בהם מתרכזים התככים והאינטריגות, השנאה והמרידות. באלה, מברך המשורר, תהיה השלווה.

ומדוע מבקש המשורר את שלומה של ירושלים? (4 משפטים אחרונים):

למען אחי ורעי

אדברה נא שלום בך,

למען בית ה' אלוהינו

אבקשה טוב לך.

שתי ירושלים הן: ירושלים היא עירם של ישראל, ירושלים הארצית, זו עם הבתים והחצרות שבני ישראל נוסעים לשם, וירושלים היא גם מקום המקדש והנצח. "אמר רבי יוחנן: אמר הקדוש ברוך הוא, לא אבוא

בירושלים של מעלה עד שאבוא בירושלים של מטה" (תענית, דף קעא). אל שני אלה מכוון המשורר את ברכתו: לירושלים של מטה הוא מאחל שלום, ולירושלים של מעלה הוא מבקש טוב. "למען אחי ורעי" – זוהי ירושלים הארצית – "אדברה נא שלום בך", "למען בית אלוהינו" – ירושלים של מעלה – "אבקשה טוב לך". השלום והטוב הם שתי התכונות שהמשורר מאחל לירושלים. השלום הוא היחס הנכון בין בני אדם. הטוב הוא העמקתו של השלום. הטוב צמוד לחסד ולסליחה. "טוב וחסד ירדפוני" (תהילים כג, ו) "אתה ה' טוב וסלח" (תהילים פו, ה), ואת שני אלה – טוב ושלום – מאחל המשורר לירושלים. עולי הרגל הגיעו לירושלים והחלו לשיר שירי תהילה לאלוהים. אנו שומעים הד להמנונות אלה במזמור קיח. מזמורי ההלל כוללים שירים שהושרו בעת העלייה לרגל, כאשר ירושלים והר הבית הם מוקד השירה: "בחצרות בית ה', בתוככי ירושלים" (תהילים קטז, יט).

נסיבות כתיבתו של השיר

(לקוח מתוך הפתיחה לחוברת "שרים מורשת" עם נורית הירש)
 "השיר 'שאלו שלום ירושלים' נכתב והולחן במלאת לעיר 3,000 שנה. שם השיר הוא צירוף של שתי המילים המשמעותיות ביותר לעם היהודי: 'שלום' ו'ירושלים'. מאז ומעולם הייתה ירושלים עיר שנויה במחלוקת בין היהדות, הנצרות והאסלאם. לכן היה חשוב כל כך לשים דגש על אחדותה ושלומה של העיר... השיר בוצע לראשונה בשנת 1996 בערב הפתיחה של 'הזמרייה'... משתתפי הזמרייה, שבאו מכל ארצות תבל, שרו אותו יחדיו... ביצוע נוסף מרגש במיוחד הוא של הזמרת רוחמה רז, ילידת ירושלים".

פעילויות העוסקות בתוכן השיר

ו שָׁאֵלוּ, שְׁלוֹם יְרוּשָׁלַיִם; יְשָׁלֵנוּ, אֶהְיֶה.
 זִי-יְהִי-שְׁלוֹם בְּחֵילְךָ; שְׁלֵנָה, בְּאַרְמְנוֹתֶיךָ.
 ח לְמַעַן, אֲחִי וְרַעִי-- אֲדַבֶּרְהָ-נָּא שְׁלוֹם בְּךָ.
 ט לְמַעַן, בֵּית-יְהוָה אֱלֹהֵינוּ-- אֲבַקֶּשָׁה טוֹב לָךְ.

1. בשיר קיים דו-שיח בין אנשי ירושלים לבין עולי הרגל המבקרים בה לאור הפירוש המוזכר לעיל. מהו תוכן השיחה?
2. השיר בנוי ממשאלות ומברכות הקשורות לירושלים. האם אתם מכירים ברכות נוספות ידועות הקשורות לירושלים? דוגמה: "לשנה הבאה בירושלים הבנויה".
3. מצאו את החרוזים בשיר.
4. באיזה זמן כתוב השיר? (עבר/הווה/ציווי/עתיד)
5. מה מיוחד בזמן שבו כתוב השיר? (הווה/ציווי)
6. כיצד הוא תורם לנו להרגיש שייכים? (מתאים לכל עת וזמן).

מבנה מוסיקלי

הקשר בין המילים למנגינה

- כמעט כל הברה מקבלת צליל, דבר התורם לחיבור מיוחד בין הטקסט ללחן ולזרימה בשירה.
- משקל השיר - משולש 6/8, תורם, אף הוא, לזרימה ולהרגשת ריחוף מסוימת.
- יש אקדמ המדגיש את המילה "שאלו".
- בתחילת הפזמון במילה "יהי" יש קפיצה של קוורטה המדגישה את הבקשה שבתפילה.
- רק במילה "ארמונותיך" מופיעים חלקי 16, מעין סלסול, המדגיש את חן הארמון.
- לכל חלק בשיר יש תבנית מקצבית מיוחדת החוזרת על עצמה.
- מבנה: א-א1 (מסתיים בעלייה), ב-ב1 (מעין פזמון חוזר כמו תפילה): א-א1, ב-ב1, ג, ב-ב1 + סיום.
- ההרמוניה מטיילת בין סולם לה מינור למקביל המז'ורי.
- מהו השיא בשיר, והיכן הוא מופיע? השיא מופיע בחלק ג' הפותח בצלילים נמוכים ושקטים העולים ומתגברים לקראת המילה "לך" בצליל סי.